
Arne Helldén

Svar på Per Dannefjords kommentar till ”Arbetet i den demokratiska utopin”

I nummer 3, 1996 av ”Arbetsmarknad & Arbetsliv” kommenterade Per Dannefjord Arne Helldéns artikel om samband mellan demokrati och hur arbetet värderas i samhället från nummer 2, 1996. Arne Helldén finner inte Dannefjords resonemang helt invändningsfritt.

Dannefjord tycks mena att min historie-skrivning är riktig, men de slutsatser jag drar av den däremot felaktiga. Det finns ett historiskt samband mellan arbete och demokrati – så långt håller han med. Men han är inte mottaglig för tanken att detta *historiska* samband skulle kunna förmedla något lärorikt eller ge anledning till fruktbara reflexioner.

Min grundtes, som jag drivit i mina böcker, är att demokratin till stor del är en funktion av den högre uppskattning av arbetet som utmärker upplysningsfilosofin. Detta är otvivelaktigt en historisk aspekt som alltför lite uppmärksammas; och med den mentalitetsförändring som ägde rum

på 1960- och 70-talen, inte heller är särskilt högt rankad bland nutida forskare. Det är helt enkelt inte *comme-il-faut* att uppskatta arbetet – eller industrisamhället, eller naturvetenskapen och tekniken. Tidsandan vänder sig mot det som brukar kallas ”det moderna projektet”. Dannefjords inlägg kan ses mot bakgrund av tidsandan.

Naturligtvis har Dannefjord en poäng i – om det är det han menar – att ett *historiskt* samband inte utan vidare kan sägas implicera ett *begreppsligt* samband. Det är fullt möjligt att *tänka sig* ett demokratiskt samhälle utan (eller med ringa) arbetspatos, även om den höga värderingen av arbetet var av central betydelse i utbildandet av den demokratiska ideologin. Men det blir i så fall ett annat demokratiskt samhälle än det som existerar i historien. Jag har beskrivit demokratin historiska tradition och funderat över vad vi kan lära av den. Dannefjord tycks emellertid inte ta några intryck

Arne Helldén är idéhistoriker och statsvetare, tidigare universitetslektor. Han har publicerat en rad böcker om arbetet i idéhistorisk belysning.

av den historiska idétradition som demokratin ligger inbäddad i.

Dannefjord klär sina uppfattningar i någon sorts vetenskaplig retorik. Men egentligen vill han bara säga att han tycker anorlunda än jag. Han gör t ex ett stort nummer av mitt påstående att det är sannolikt att arbetslöshetsproblemet, om arbetet ses som ett centralt värde, beaktas med större allvar än om man inte anser arbetet som något särskilt värdefullt. Han tycker inte om detta påstående. Han söker emellertid också på något sätt *bevisa* att påståendet är ovetenskapligt, ett "cirkelbevis" en "tautologi" – det är varken ett cirkelbevis eller en tautologi, möjligen en truism, och det kan vara viktigt att säga en truism ibland, särskilt viktigt eftersom Dannefjord bemödar sig så tappert att motbevisa självklarheter.

Dannefjord vänder sig framförallt mot att jag i arbetet ser ett värde av nära nog existentiellt slag, en uppfattning som jag sannolikt delar med många. Han vill i arbetet bara se ett *medel*, ett värdeneutralt instrument. Nu är arbetet förvisso ett instrument, med vilket vi söker förverkliga andra mål. Det är riktigt. Vi bygger för att bygga ett hus. Men det går att vända på satsen. Det färdigbyggda huset, målet för verksamheten, kan också ses som ett medel. Det är då själva byggandet som är målet. Så såg Dewey det, den främste profeten för ett modernt, demokratiskt arbetsetos. "Människan är en aktiv varelse", deklarerade han. Dewey är en av demokratins viktigaste förkunnare. Wigforss är en av hans lärjungar. Det stora intresset för arbetet, för arbetets villkor och organisation, som kännetecknade decennierna efter demokratins genombrott, är ett uttryck för demokratins arbetsetos. Att en hög värdering av arbetet skulle förhindra en "konstruktiv" debatt om arbetets villkor, som Dannefjord gör gällande,

kan alltså direkt motbevisas med en hänvisning till 1920-och 30-talets erfarenheter.

De argument som Dannefjord anför mot demokratins arbetsetos är något paradoxala eller snarare bisarra, i tidens stil. Han anser att de arbetslösa skulle må mycket bättre om det inte talades så mycket om hur viktigt arbetet var i människans liv. Skulle de arbetslösas situation bli bättre om vi gratulerade dem till deras lyckliga tillvaro? Dannefjord anser vidare att en hög värdering av arbetet skulle medföra att inga förändringar skulle initieras i arbetslivet, den skulle verka konserverande, medan en instrumentell syn på arbetet däremot skulle initiera reformer. Det är inte särskilt troligt, i varje fall inte axiomatiskt. Kapitalisten ser, om han är en dålig kapitalist, i både arbetaren och arbetet medel, dvs enbart instrument för att öka profiten. Om han är en hygglig kapitalist inser han att arbetarens villkor, hans arbetslust och välbefinnande i arbetet, är viktigt. Om han dessutom är en klok kapitalist inser han att det går att förena en hög produktivitet med ett intresse för arbetets villkor och arbetarens välbefinnande. Det var bland annat detta Wigforss försökte säga till de svenska kapitalisterna.

Dannefjord tycks inte riktigt skilja på ett äkta arbetsetos och ett manipulerat. Hitler och Stalin visste mycket väl att stora värdeord i demokratins tidsålder var t ex "folket" och "arbetet". Därför manipulerade de i propagandan opinionen med grandiosa manifestationer av folkets och arbetets "höghet" och "värdighet", men varken Hitler eller Stalin älskade folket eller skattade arbetaren högt (annat än som "industrisoldat"). Också de lovsånger till "arbetets ära", som inte sällan förekom i det fördemokratiska samhället, har ofta denna manipulativa karaktär. Inte heller demokratiska stater är fria från detta manipulativa drag. Men det ba-

lanseras här och hålls i schack av en fri opinionsbildning. Och med ett arbetsetos i positiv mening har dessa manipulativa drag inlet gemensamt.

Det finns hos Dannefjord en föreställning om att en positiv värdering av arbetet skulle vara "farlig". Om man tycker så är det naturligt att i "befrielse från arbetet" se något gott. Jag har förknippat en positiv värdering av arbetet med ett borgerligt etos. Drömmen om en "befrielse från arbetet" har jag kallat aristokratisk. Den ingår naturligtvis även i mer folkliga föreställningar om Schlaraffenland eller, mycket tydligt, i paradisdörmmen. Dannefjord ogillar motsatsparet borgerlig – aristokratisk; men det är ett motsatspar som tillhör historien. Och det är ett faktum att i flertalet socialistiska utopier, som vill avskaffa arbetet, är det det arbetsfria, "aristokratiska" idealet som hyllas. Det kan sedan förknippas med njutning, med bildningssträvan, en allsidig personlighetsutveckling.

Det finns en oklarhet i Dannefjords inställning här. Han hyllar nämligen "den aktiva människan". Men idén om "den aktiva människan" är ett huvudelement i den åskådning som i arbetet ser ett mer existentiellt värde. Dannefjord tänker sig kanske en människa som är mycket aktiv – men hon vill inte arbeta. Hon vill leva ett "meningsfullt" liv, dvs inte arbeta, i varje fall inte med industriarbete.

Demokratins medborgarideal har från början byggt på en föreställning om att det

är den aktiva, nyttiga och produktiva människan som utgör samhällets grundval. Först ansågs bara den strävsamme borgaren "duktig" och "duglig", men logiken och rättvisan krävde så småningom att hela folket lyftes upp till status av medborgare.

Dannefjord medger visserligen att det finns ett historiskt samband mellan uppvärderingen av arbetet och uppvärderingen av arbetaren. Men han vill inte höra talas om det; han vill inte höra på det örat. Det är väl, säger han, "närmast den höga värderingen av arbetaren, som hänger samman med demokratin". Men att förutsättningen för denna höga värdering av arbetaren i modern tid hänger samman, bland annat, med en hög värdering av arbetet, vill han egentligen inte låtsas om. Dannefjords problem, och det delar han med många, är att demokratin faktiskt ingår i "det moderna projektet", som han så ivrigt bekämpar – och att den kritik som med sådan frenesi riktas mot "det moderna projektet" också till slut drabbar själva demokratin.

Referenser

- Helldén, A (1996), "Arbetet i den demokratiska utopin". *Arbetsmarknad & Arbetsliv*, årgång 2, nummer 2, s 85–98.
- Dannefjord, P (1996), "Kommentarer till Arne Helldén: 'Arbetet i den demokratiska utopin'." *Arbetsmarknad & Arbetsliv*, årgång 2, nummer 3, s 205–208.